

ABDUH ER-RÂCİHÎ VE *ET-TATBÎKU'N-NAHVÎ* ADLI ESERİ*

Mehmet Nafi ARSLAN**

Öz

Bu makalede, Arap dili alanında önemli çalışmaları bulunan Abduh er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri incelenmektedir. Çalışmamızda öncelikle müellif ve eserleri tanıtılmakta daha sonra *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı bu eserin yazılış tarihi, yazılış amacı, üslubu ve bu eserde yer alan görüşlerin nahiv ekolleri içindeki yeri ele alınmaktadır. Son olarak eserin Arapça öğretimi açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Arap dili, nahiv.

ABDUH ER-RÂCİHÎ AND HIS WORK *ET-TATBÎKU'N-NAHVÎ*

Abstract

In this article, one of Abduh ar-Racihi's works which is named *et-Tatbîku'n-nahvî* is being studied. Abduh ar-Racihi has important studies in the field of Arabic language. In our study, firstly the author and his works are introduced. Afterwards, the features of *et-Tatbîku'n-nahvî* is discussed. In this regard history of writing the work, the aim of the work, the style of the work and the position of opinions expressed in the work between grammar schools are studied. Finally, the work is assessed in terms of teaching Arabic.

Keywords: Abduh ar-Racihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Arabic language, Arabic grammar.

Giriş:

Arap dili grameri ile ilgili çalışmalar yaygın kanaate göre H. I. asrın ortalarında Basra'da başlamıştır. Bu çalışmalar, H. II. asrın ortalarında meyvelerini vermeye başlayarak bu alanda kitaplar telif edilmiş ancak söz konusu dönemde yazılan kitaplar günümüze ulaşmamıştır. Nahiv ilmi ile ilgili günümüze ulaşan ilk eserin Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı olduğu kabul edilmektedir. Bu eser dahil olmak üzere onu takip eden nahiv ilmi ile ilgili diğer eserlerde oldukça hacimli eserlerdir. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren, ayrıntılardan arındırılmış öğretim amaçlı, muhtasar nahiv eserlerinin ortaya konmasına yönelik çabaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Günümüzde de özellikle m. XIX. yüzyılda Batının etkisiyle başlayan Arapçayı çağdaş bir şekilde öğretme hareketi sonucu, gramer ile ilgili yapılan çalışmalar, genellikle kolaylaştırma, sadeleştirme ve yeni metot arayışları üzerinde yoğunlaşmış ve Arapçayı kolaylaştırma amaçlı muhtasar gramer kitapları yazılmıştır. Rifâ'a *et-Tahtâvî*'nin (ö.1873)

Makale gönderim tarihi: 19.10.2016, kabul tarihi: 15.11.2016.

* Bu makale, "Abduh er-Râcihî ve *et-Tatbîku'n-nahvî* Adlı Eseri" başlıklı yüksek lisans tezimizden oluşturulmuştur.

** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-mail: m.nafiarслан@hotmail.com

et-Tuhfetu'l-mektebiyye fî takrîbi'l-luġati'l-'Arabiyye; Hıfînî Nâsıf ve arkadaşlarının lise öğrencilerine yönelik yazdıkları *Kavâidu'l-luġa el-'Arabiyye*; 'Alî el-Cârîm ve Mustafâ Emîn tarafından yazılan *en-Nahvu'l-vâdih* çağdaş dönemde yeni metot ve Arapçayı kolaylaştırma hedefine dönük yazılan eserlerden bazılarıdır.

Biz de bu çalışmada, günümüzde yazılmış, uygulamaya ağırlık veren, gramer kurallarını muhtasar, kolay ve anlaşılır bir üslûp ile öğretmeyi hedefleyen Abduh er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserini inceledik. Çalışmamıza müellif ve eserleri hakkında bilgi vererek başlamak istiyoruz.

1. Abduh er-Râcihî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1.Hayatı

Tam adı, Abduh Ali İbrahim er-Râcihî'dir. Abduh er-Râcihî ismiyle meşhur olmuştur. Mısır'ın Dekahliye kentinde 2 Ekim 1937 tarihinde dünyaya gelmiştir.

İskenderiye Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde 1959 yılında lisans, aynı üniversitenin dil bilimleri bölümünde 1963 yılında "*Menhecu ibn Cinnî fî Kitâbihi'l-Muhtesib*" adlı teziyle yüksek lisans, yine aynı üniversitenin aynı bölümünde "*el-Lehecâtu'l-Arabiyye fî'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*" adlı teziyle 1967 yılında doktora öğrenimini tamamlamıştır.¹

Çalışma hayatına İskenderiye Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde asistan olarak 1961 tarihinde başlamış ve aynı üniversitenin Dil Bilimleri Bölümü'nde 1967 tarihinde öğretim üyesi olmuştur. Aynı bölümde 1972 yılında doçent, 1977 yılında ise profesör olmuştur. Oxford, Eurlangen ve Moskova üniversiteleri gibi yurtdışında pek çok üniversitede de misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır.²

er-Râcihî, birçok idari ve ilmî görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

-İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölüm Başkanlığı

-Kahire Arap Dil Kurumu Üyeliği

-Beyrut Arap Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı

-Yabancılara Arap Dilini Öğretme Merkezi Müdürlüğü

-Dil Araştırmaları ve Tercüme Enstitüsü Müdürlüğü

-İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi Arapça Konuşmayanlar İçin Arapça Öğretimi Bölümü Başkanlığı

er-Râcihî, hayatı boyunca çok sayıda ilmî konferansa katılmıştır. Bu konferanslardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

-“Bizans ve İslam İlişkileri”, Selanik, 1979

¹Hüseyn Ali Muhammed, *Rahîlu'l-allame ed-Duktûr Abduh er-Râcihî*, <http://www.arabicstory.net/forum/index.php?showtopic=16521> (10.09.2016).

² Celal Hammâde, *ed-Duktûr Abduh er-Râcihî*, <https://menoflostglory.wordpress.com/2015/02/24/> (10.09.2016).

-“Dilbilim”, Rabat, 1981

-“Arap Üniversitelerinde Arapça Öğretimi Sorunu”, İskenderiye, 1981

-“Malezyada Arap Dilinin Gelişimi”, 1990

Yukarıda saydıklarımızın dışında er-Râcihî, İngiltere, Almanya, Suudi Arabistan ve Kuveyt’te kültürel ve dil ile ilgili birçok konferansa katılmıştır.

Akademik hayatı boyunca “yüz”ün üzerinde yüksek lisans ve doktora tezine danışmanlık yapan, hayatı boyunca Arap dili üzerinde yoğun mesai harcayan ve bu alanda çok önemli çalışmalara imza atan Abduh er-Râcihî, Mısır’da, 26 Nisan 2010 tarihinde, 73 yaşında vefat etmiştir.³

1.2. Eserleri

er-Râcihî’nin dil ile ilgili konular üzerinde yazılmış on üç, kültürel konularda yazılmış iki eseri mevcuttur. er-Râcihî’nin eserlerinden temin edip inceleme imkânı bulunanlar hakkında aşağıda tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Ulaşılamayanların ise, sadece isimleri verilmekle yetinilmiştir.

1.2.1. Dil İle İlgili Eserleri

er-Râcihî’nin dil ile ilgili konular üzerinde yazılmış kitaplarından yedi tanesini temin edip, inceleme fırsatı bulduk. Bu eserler aşağıda ayrı ayrı incelenmektedir.

1. Fıkhu’l-luğa fî’l kütübi’l-‘Arabiyye (فقه اللغة في الكتب العربية):

er-Râcihî, bu eserde İbn Fâris’in (ö.395/1004) “*es-Sâhibi fî fıkhi’l-luğa*” ve es-Seâlîbî’nin (ö.429/1038) “*Fıkhu’l-luğa*” adlı eserleri ile İbn Cinnî’nin (ö.392/1002) “*el-Hasâis*” adlı eserini eksen alarak fıkhu’l-luğa (linguistik) konusunu incelemektedir.

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Bölümler birinci fasıl, ikinci fasıl... Şeklinde adlandırılmıştır. Birinci fasılda er-Râcihî, “*Batılılara göre fıkhu’l-luğa ve ilmu’l-luğa*” konusunu, ikinci fasılda, “*Araplara göre fıkhu’l-luğa ve ilmu’l-luğa*” konusunu, üçüncü fasılda “*genel meseleler*” başlığı altında, “*dilin tanımı, doğuşu, gelişimi*” gibi konuları ele almaktadır. Dördüncü fasıl, “*ders düzeyleri*” başlığını taşımakta ve bu bölümde “*ses, sarf ve nahiv*” gibi alt başlıklar halinde konular incelenmektedir. Beşinci fasıl ise “*ders yöntemi*” başlığını taşımakta ve bu bölümde “*Araplar dış kaynaklardan etkilendiler mi?*”, “*Yunan düşüncesinin etkisi*”, “*Hint düşüncesinin etkisi*” gibi konular yer almaktadır.

Kitabın elimizdeki nüshası, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye tarafından 1972 yılında basılmış olup, 333 sayfadan oluşmaktadır.

2- el-Lehecâtu’l-‘Arabiyye fî’l-kırâati’l-Kur’âniyye (اللهجات العربية في القراءات القرآنية) :

³ Hüseyin Ali Muhammed, Rahîlu’l-allame ed-Doktor Abduh er-Râcihî, <http://www.arabicstory.net/forum/index.php?showtopic=16521> (29.11.2016); https://ar.wikipedia.org/wiki/عبد_الرحمن_الراجحي (10.09.2016); http://www.ektab.com/عبد_الرحمن_الراجحي (10.09.2016).

Elimizdeki nüshâsı, Dâr'ul-Ma'rîfiet'il-Câmî'yye tarafından 1996 yılında basılmış olup 276 sayfadan meydana gelmektedir. Kitap, bir giriş ile bâb adında dört ana bölümden ve fasıl adındaki alt bölümlerden oluşmaktadır.

Birinci bâbın birinci faslında, genel olarak “*Arap yarımadası*”, ikinci faslında ise “*Arap kabileleri*” incelenmektedir.

İkinci bâb, “*Arapça ve lehçeleri*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında, “*İslâm öncesinde dil*”, ikinci faslında ise “*Arap kitaplarında yer alan kabile lehçeleri*” konuları incelenmektedir.

Üçüncü bâb, “*Kırâat ve lehçeler*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında, “*kırâatın doğuşu ve gelişimi*”, ikinci faslında ise “*Kırâatın lehçe araştırmalarında kaynak olması*” konuları yer almaktadır.

Dördüncü bâb ise, “*lehçeler konusunda dilsel bir araştırma*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında “*ses*”, ikinci faslında “*sarf*”, üçüncü faslında “*nahiv*”, dördüncü faslında ise “*el-müstevâ ed-delâli*” (lafzın anlama delalet etme seviyesi) konuları yer almaktadır.

Aynı zamanda er-Râcihî'nin doktora çalışması olan eserin sonunda Arap Yarımadası'nı gösteren 36 harita bulunmaktadır. Bu haritalarda Arapçadaki bazı farklı kullanımların farklı bölgelerdeki kullanım sıklığı gösterilmektedir. Örneğin haritaların birinde mübalağa siğâlarından (فَعْلٌ) ve (فُعَالٌ) kullanımlarının nerelerde yaygın olduğu belirtilmektedir.⁴

3- Durûs fî Kutubi'n-Nahv (دروس في كتب النحو): Elimizdeki nüshâsı 1975 yılında, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabîyye tarafından basılan eser, 316 sayfadan oluşmakta olup beş bölümden meydana gelmektedir. er-Râcihî'nin önsözde belirttiğine göre eserin hedefi, nahiv metodu konusunda öğrenciye doğru bir tasavvur kazandırmaktır. Bunun için eserde nahiv ekolleri ile her bir ekolü temsil eden bir eser tanıtılmış, tanıtılan eserden bazı parçalar olduğu gibi çalışmaya alınıp açıklanmıştır.

Bu kitapta bâb, fasıl gibi bölümler kullanılmamış her bölüm, bir rakam ile gösterilmiştir. Birinci bölüm, Basrâ ekolü ve onu temsilen Sîbeveyh'in (ö.180/796) “*el-Kitâb*” adlı eseri hakkındadır.

İkinci bölüm, Kûfe ekolü ve onu temsilen el-Ferrâ'nın (ö.207/822) *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eseri hakkındadır. Ayrıca İkinci bölümde er-Râcihî, öğrencinin iki ekol arasındaki ihtilafları görmesi için İbnu'l-Enbârî'nin (ö.577/1181) *el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf* adlı eserinden bazı bölümleri de çalışmaya almıştır.

Üçüncü bölüm Bağdat ekolü ve ekolü temsilen İbn Yâ'îş'in (ö.643/1254) *Şerhu'l-Mufassal* adlı eseri hakkındadır.

Dördüncü bölüm Endülüs ekolü ve İbn Madâ'nın (ö.592/1196) *er-Redd 'ala'n-nuhât* adlı eseri hakkındadır.

⁴er-Râcihî, *el-Lehecâtu'l-'Arabîyye fî kırâati'l-Kur'âniyye*, İskenderiye, 1996, s. 232

Beşinci bölüm Mısır ekolü ve ekolü temsilen İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) *Muğni'l-lebîb* adlı eseri ile el-Eşmûnî'nin (ö.929/1522) *Şerhu'l-Elfiyye* adlı eseri hakkındadır.

4-Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye (دروس في شروح الألفية): er-Râcihî, nahivde en önemli kitapların, İbn Mâlik'in (ö.672/1274) *el-Elfiyye'si* üzerine yapılan şerhlerden oluştuğunu belirtir. Arap diliyle ilgilenen bir öğrencinin *el-Elfiyye*'yi ve onun üzerine yapılan şerhleri okumasının çok önemli olduğuna inandığı için *el-Elfiyye*'nin şerhleri hakkında bilgi veren bu kitabı hazırladığını söyleyen er-Râcihî, üniversitede Arap dili bölümüne özellikle yeni başlayanlar için kitabın faydalı olacağını ifade etmektedir.⁵Bu eser üç bölümden oluşmaktadır:

er-Râcihî, birinci bölümde İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) *el-Elfiyye* şerhi üzerine yazdığı *Evdahu'l-mesâlik* adlı kitabından çeşitli konuları seçerek *Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına eklemiş ve onları açıklamıştır.

İkinci bölümde er-Râcihî, İbn 'Akîl'in (ö.769/1367) *Şerhu İbn 'Akîl 'ale'l Elfiyye* adlı eserinden çeşitli konuları, *Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına almış ve onları açıklamıştır.

Üçüncü bölümde ise er-Râcihî, el-Eşmûnî'nin (ö.929/1522) *Şerhu'l-Eşmûnî 'ale'l-Elfiyye* adlı eserinden çeşitli konuları *Durûs fî şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına almış ve onları açıklamıştır.

er-Râcihî'nin bu kitabının elimizdeki nüshası, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 1980 yılında basılmış olup 297 sayfadan oluşmaktadır.

5-en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersu'l-hadîs (النحو العربي والدرس الحديث): er-Râcihî'nin bu eseri, nâhiv metodu hakkındadır. O, eserin önsözünde iki kesimden yakınmaktadır: Birinci kesim, tamamen eskiye bağlı ve yeni olan her şeyi ret edenlerdir. İkinci kesim ise, eskiyi tamamen bir kenara itip sadece yeniyi kabul edenlerdir.⁶

Yeniyi reddetmenin cahillik olacağına inanan er-Râcihî, orta yolu bulma amacıyla, önce eserin başında "temhîd" başlığı altında Araplara göre nahiv metodunu ele almış, daha sonra kitabı iki önemli bâba ayırarak bu bâblarda yeni yaklaşımlar üzerinde durmuştur.⁷

Elimizdeki nüshası 1979 yılında Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından basılan eser, 173 sayfadan oluşmaktadır.

6-et-Tatbîku's-sarfî (التطبيق الصرفي): Bu kitapta er-Râcihî, adından da anlaşıldığı gibi sarf konularını ele alır. Kitap, bâb diye adlandırılan üç ana bölümden ve alt bölümlerden oluşur. Birinci bâb'da "*fil ve ondan türeyenler*", ikinci bâb'da "*isimler*", üçüncü bâb'da ise, "*i'lal ve ibdâl*" konuları işlenmiştir.

Elimizdeki nüshası Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 1973 yılında basılan eser, 221 sayfadan oluşmaktadır.

⁵er-Râcihî, *Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye*, Beyrut, 1980, s. 5,6.

⁶er-Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersu'l-hadîs*, Beyrut, 1978, s. 5.

⁷er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 6.

7-Fi't-Tatbîki'n-nahvî ve's-sarfî (في التطبيق النحوي والصرفي): Bu eser, er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* ve *et-Tatbîku's-sarfî* adlı eserlerinin kısaltılarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

er-Râcihî, bu eserin önsözünde söz konusu iki eserin çok yoğun bir ilgi gördüğünü, öğrencilerinden ve çevresinden gelen yoğun istek üzerine iki eseri bir araya getirdiğini ifade etmektedir.⁸

Elimizdeki nüshası Dâru'n-Nahdatî'l-'Arabiyye tarafından 1992 yılında basılmış olup 542 sayfadan oluşmaktadır.

8-Dirâsâtu'l-luğaviyye bi'l-luğati'l-İngiliziyeye (دراسات لغوية بالغة الإنجليزية): Arapça nahiv kaidelerini, İngilizce açıklayan eseridir. Eserin ilk baskısı Dâru'n-Nahdatî'l-'Arabiyye tarafından 2007 yılında yapılmış olup 96 sayfadan oluşmaktadır.

er-Râcihî'nin bu kategoriye girip bizim inceleme imkânı bulamadığımız kitapları ise aşağıda isim olarak sıralanmıştır:

- 9-İlmu'l-luğati't-tatbîki ve te'lîmu'l-'Arabiyye (علم اللغة التطبيق والتعليم العربية)
- 10- el-Luğa ve ulûmu'l-mucteme' (اللغة وعلوم المجتمع)
- 11-Durûsun fi'l-mezâhibi'n-nahviyye (دروس في المذاهب النحوية)
- 12- Menhecu İbn Cinnî fi kitâbihi'l-muhteseb (منهج ابن جني في كتابه المحتسب)
- 13-el-'Arabiyyetu'l-câmi'iyye liğayri'l-mütehassısîn (العربية الجامعية لغير المتخصصين)

1.2.2. Kültürel Konularla İlgili Eserleri:

er-Râcihî'nin nahiv ve dil konuları dışında basılmış iki tane kültürel eseri bulunmaktadır. Ancak biz onları temin edemediğimiz için inceleyemedik. Aşağıda bu eserler isim olarak sıralanmıştır.

- 1-eş-Şahsiyyetu'l-İsrâiliyye (الشخصية الإسرائيلية)
- 2- Abdullah b. Mes'ud (عبدالله بن مسعود)

1.2.3. Tercümeleri

er-Râcihî'nin üç tane çeviri çalışması bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalara ulaşamadığımız için hangi dillerden tercüme edildiklerini bilmiyoruz. Bu çalışmalar, aşağıda sıralanmıştır:

- 1.Heraklitos feylesûfu't-tağayyur (هيراقليطس فيلسوف التغيير)
- 2.el-Muvâeme: mecelletu 'alemi'l-fıkr (المواءمة مجلة عالم الفكر)
3. Ususu't-te'lîmi'l-luğâti ve te'ellumihâ (اسس تعليم اللغات وتعلمها)

⁸ er-Râcihî, *fit-Tatbîki'n-nahvî ve 's-Sarfî*, İskenderiye, 1992, s.8.

2.et-Tatbîku'n-nahvî

2.1. Yazıldığı Tarih

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'yi 1971 yılında tamamlamış, eserin ilk baskısı ise, 1972 yılında Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından yapılmıştır. er-Râcihî'nin, eseri ne zaman yazmaya başladığı bilgisine ise ulaşamadık. Fakat Ummu'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Bölümü hocalarından Riyâd b. Hasan el-Havvâm, er-Râcihî hakkında yazdığı bir makalede, onun *et-Tatbîku'n-nahvî*'ye Lübnan'da Ramazan ayında başladığını ve özellikle de teravih namazlarını edâ ettikten sonraki zamanını, eseri yazmaya ayırdığını ifade etmiştir. Ancak hangi senenin Ramazan ayı olduğuna değinmemiştir.

el-Havvâm aynı makalade, er-Râcihî ile *et-Tatbîku'n-nahvî*'yi yazdığı dönemlerde konuştuğunu ve onun kendisine; “*Arapça öğretimi açısından faydalı bir şeyler bırakacağımı hissediyorum*” dediğini ifade etmektedir.⁹

2.2. Yazılış Amacı

et-Tatbîku'n-nahvî'nin önsözünde er-Râcihî, eserin yazılış amacını, şu şekilde ifade etmektedir:

“*Konuşma, yazma ve dillerini düzeltme konularında, nahiv dersinden insanların büyük bir çoğunluğunun şikayetçi olduğunda şüphe yoktur. Bu dilin üzerine böyle iftira atılmış olması, hayret verici bir durumdur. Arap medeniyetinin doğuşundan beri bu dilin sahipleri, onu öyle bir incelemişler, kanunlarını koymuşlar ki biz, Arapçanın gördüğü önem kadar hiçbir dilin önem gördüğünü bilmiyoruz. Hulefâ-i râşidîn döneminden beri, Arap gramerinin inşâsı, gelişimi ve kökleşmesi konusunda birbirinin peşi sıra gelen âlimler ve ekoller sayesinde Arapça, öyle bir olgunluk ve metoda kavuşmuştur ki başka bir ilim, bu düzeye erişememiştir.*

Biz, üniversitelerimizde Arap grameri öğretiminin eskilerin yolunda fakat uygulamalı derslerle beraber yapılması gerektiğine inanıyoruz.

Öğrencilerin gramer dersini uygulamalı olarak görmelerinin zaruretine inandığımızdan böyle bir kitabı hazırladık.”¹⁰

er-Râcihî'nin ifadelerinden açıkça anlaşıldığı gibi o, günümüzde nahiv öğretiminin, eskilerin yolu üzerine fakat uygulamalı derslerle devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Öğrecilerin nahiv dersini uygulamalı olarak almalarının zaruretine inanan er-Râcihî, konu sonlarında alıştırmanın bulunduğu ve konu anlatımında geçen her örneğin kelimelerinin tek tek tahlil edilerek görevlerinin gösterildiği *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri hazırlamıştır.¹¹

İncelemekte olduğumuz eserin adı da, onun yazılış amacını özetler niteliktedir. Zira *et-Tatbîku'n-nahvî* terkibi Türkçe'ye “*nahvî uygulama, gramatik uygulama, dille ilgili uygulama*” şeklinde çevrilebilir. Bu terkipte görüldüğü üzere “*uygulama*” kavramı temeldir. Bu uygulamanın vasfı ise nahivle ilgili olmasıdır.

⁹www.alriyadh.com (24.03.2011)

¹⁰er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 7-10.

¹¹er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut, 1431/2010, s. 9.

Kanaatimizce, yazarın bu kitap için (النحو التطبيقي) “uygulamalı nahiv” yerine (التطبيق النحوي) “nahvî uygulama” terkinin kullanılması çok önemli bir gayeye yöneliktir. O da, dil öğreniminde uygulamanın salt kuralları öğrenmekten daha önemli olduğudur.

2.3. Üslubu

Şüphesiz her müellifin kendine has bir tarzı vardır. Kimi eserlerde ifadelerin karışık olması ve okuyucuya zor gelmesi, kimi eserlerin ise akıcı, kolay ve anlaşılır olması üslûp ve kullandıkları yöntem ile ilgilidir.

Özellikle nahiv eserlerinde sıkıcı bir didaktizmin olduğu bilinen bir husustur. Bir nahiv eserinde bu hususa bir de müellifin karmaşık ifadeleri, heyecansız anlatımı ve gereksiz uzatmaları gibi bir üslûp eklendiğinde durumun daha da ağırlaşacağı açıktır. Bunun için, nahiv eserlerinde görülen, söz konusu sıkıcı didaktizmi yumuşatmanın, müellifin eserde sergilediği üslûp ile mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Durum böyle olunca nahiv eserlerinin üslûpları daha da önem kazanmaktadır.

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin önsözünde insanların büyük bir kısmının nahiv dersinden şikayetçi olduğunu belirtmekte, bu şikayetin nahve atılmış bir iftira olmakla birlikte okul ve üniversitelerde nahiv öğretiminin doğru yapılmadığının da bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebini de nahiv öğretiminin pratikten yoksun, kuralların doğrudan öğrenciye ezberletilmeye çalışılmasına bağlamaktadır.¹²

er-Râcihî'nin yukarıdaki tespiti ve insanların şikayetlerini de göz önüne almış olması, eserindeki üslûbuna yansımış, eserde konuları kısa, kolay ve açıklayıcı örneklerle pekiştirerek sunmuştur. *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin üslûp özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

2.3.1. Nahiv Konularına Giriş

Eskiden beri nahiv âlimleri kitaplarına kelimenin tanımı ve çeşitlerini açıklayarak başlamışlardır. Sibeveyh'in *el-Kitâb'ı*, İbn Mâlik'in *el-Elfiyyesi*, İbnu'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye*'si gibi eski kitaplar, nahiv konularına kelime ve türlerini açıklayarak başladıkları gibi, modern eserlerden Mustafa el-Ğalâyîni'nin *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, Ahmed Muhtar Ömer ve arkadaşlarının *en-Nahvu'l-esâsi* gibi eserler de kitaba aynı şekilde başlamışlardır.

er-Râcihî de, *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserinde bu kadim geleneğe uymuş ve konulara kelime ve türlerini açıklayarak şöyle başlamıştır:

“Biliyorsun ki Arapça bir kelime ya fiildir ya isimdir ya da harftir. Kelime bu üç türden başka bir şey olamaz. O halde her zaman kendine şunu sormalısın:

Bu kelimenin çeşidi nedir? İsim mi, fiil mi, harf mi?”¹³

er-Râcihî, bütün adımların bu soruya verilecek cevabın üzerine kurulacağını dolayısıyla nahvin uygulanmasında bu sorunun özel bir önemi olduğunu ifade ettikten

¹²er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 7-10.

¹³er-Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut, 1431/2010, s. 13.

sonra diğer nahiv kitaplarına göre, bu konu üzerinde daha fazla durur. Şöyle ki birçok nahiv kitapları genellikle kelimenin üçe ayrıldığını ifade edip geçerken er-Râcihî, kelimenin bu üç kısma ayrılmasının ne anlam ifade ettiği üzerinde durur. “*Nahiv öğretiminin esas gayesi olan cümleden kast edilen manayı anlamak konusunda*” kelimenin çeşitlerini bilmenin önemini belirttikten sonra konunun kitabı okuyan kişi tarafından iyice anlaşılması için de sekiz ayrı örnek verir. Bu örneklerin hepsinde (ما) bulunur. Fakat kimi örnekte (ما) nefiy harfi, kimisinde zaid harf, kimisinde ise istifham ismidir. Örneklerin sonunda er-Râcihî şöyle der:

“*Gördüğün gibi cümlede kelimenin türünü bilmen, cümlede o kelimenin konumunu, görevini ve diğer kelimelerle olan ilişkilerini bilmeni sağlar. Bu da seni sonunda, nahiv öğretiminin amacı olan cümle ile ifade edilen manayı bilmeye götürür.*”¹⁴

2.3.2. Günlük Konuşmalarda Yaygınlaşan Yanlış Kullanımlara Dikkat Çekilmesi

et-Tatbîku'n-nahvî'de nahiv konuları sunulurken onlarla ilgili günlük konuşmalarda yapılan yanlışlıklar da gösterilmiştir. er-Râcihî, günlük konuşmalarda şahit olduğu yanlış kullanımları, örnek vererek esere almış ve onların neden yanlış olduğunu açıklayarak doğrusunu öğretmeye çalışmıştır. *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin genelinde “*Tenbih*” başlığı altında karşılaştığımız bu tür bilgiler, gramerin günlük yaşamdaki yerini gösterme açısından önemli olduğu gibi, öğrenciye gramer kurallarının doğru uygulanması konusunda da bir beceri kazandırma açısından da önemlidir. Aşağıda er-Râcihî'nin bu üslûbuna örnekler verilmiştir.

1- (ع د) Fiilinin Gaib ve Muhataba Emir Cümlelerinde Kullanılması

er-Râcihî, emr-i gâib ve mütekellim konusunu işlerken bu konuda Arap televizyonlarında, üstelik Arapça öğretimini konu edinen bir programda dahi yapılan bir yanlışlığa dikkat çekerek şöyle der:

“*...Bu kullanım, (ع د) fiilinin gaib ve muhataba emir cümlelerinde kullanılması suretiyle yapılan ve şu anda yaygınlaşan bir yanlışlığa dikkatimizi çekiyor: (دعهم يذهبوا) “Bırak gitsinler”. Arap televizyonlarında, Arapça öğretimi üzerine yapılan bir programın girişinde şöyle diyorlar: (دعنا نتكلم العربية) “Haydi Arapça Konuşalım”.*

Bütün bu kullanımlar Arapça değildir. Bu kullanımlar, Emr-i gaib ve mütekellimde “let” fiilinin kullanıldığı İngilizce gibi Avrupa dillerinden alınmışlardır: (Let me go. Let us speak Arabic) “Haydi gidelim. Haydi Arapça konuşalım.”

*Doğrusu ise gördüğün gibi şöyledir: (لتتكلم العربية) “Arapça konuşalım.”*¹⁵

2- (أبدا) ve (قط) Kelimelerinin Kullanımı

er-Râcihî'nin dikkat çektiği bir diğer yanlış kullanım, (أبدا) ve (قط) kelimeleri hakkındadır:

¹⁴ er-Râcihî, a.g.e., s.13-16.

¹⁵ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 342.

(*İnsanlar arasında şöyle demek yaygınlaşıyor: (لم أفعل ذلك أبداً) “Kesinlikle öyle yapmadım.” Bu yanlıştır. Çünkü, mazî filinin olumsuzunda (أبداً) kelimesi kullanılamaz. Doğrusu ise şu şekildedir: (لم أفعل ذلك قطُّ) “Asla öyle yapmadım.”*¹⁶

3- (و حد) Kelimesinin Kullanımı

er-Râcihî, hâl konusunu işlerken bazı Arap çevrelerince (و حد) kelimesinin yanlış kullanıldığına işaret etmiş ve doğru kullanımını açıklamıştır:

“Bazı Arap çevrelerinde (و حد) kelimesinin (ل) harfi ile kullanımı yaygınlaşmaktadır. Şöyle diyorlar: (ذهبت لوحدي، وذهب لوحده، ذهبوا لوحدهم) “Tek başıma gittim, tek başına gitti, tek başına gittiler.” Bütün bunlar yanlıştır. Çünkü (و حد) kelimesi sadece bir şekilde kullanılır: o, sadece mansûb olur, başınd (ل) harfi bulunmaz ve hâl anlamını ifade eder.”¹⁷

2.3.3. Kitaplardaki Bazı Yanlış Bilgilere Dikkat Çekilmesi

Yukarıda er-Râcihî'nin, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de, insanlar arasındaki bazı yanlış kullanımlara dikkat çekip doğrusunu öğretemeye çalıştığını gördük. Aynı şekilde er-Râcihî, özellikle son dönemde yazılan bazı kitaplarda da yanlış bilgiler yer aldığını, belirli bir kitap ismi vermeden ifade etmektedir. Yanlış bilgiyi sunduktan sonra doğru olan bilgiyi vermektedir. Bu durumu örneklemek için onun (إلاً)'nın istisna dışında kullanılması hakkında verdiği bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

er-Râcihî, “*istisna cümleleri*” başlığı altında istisna ile ilgili hususları açıkladıktan sonra konunun sonunda, bazı modern nahiv kitaplarında (إلاً)'nın istisna dışında kullanıldığını, bunun yanlış olduğunu açıkladıktan sonra doğrusunun nasıl olması gerektiğini göstererek şöyle demiştir:

(*Modern kitaplarda, özellikle şart cümlelerini bir birine bağlamada (إلاً)'nın istisna dışında kullanımı yaygınlaşıyor. Örneğin, (إذا كانت القضية شائكة إلاً أننا نستطيع معالجتها) “Problem dikenli (zor) ise de biz onu çözebiliriz” Cümlesinde olduğu gibi. Aynı şekilde, (... بالرغم من... مع أن- بالرغم من...) kalıplarıyla yapılan masdariye cümlelerini birbirine bağlamada da (إلاً) istisna dışında kullanılıyor. Şu cümlede olduğu gibi: (بالرغم من انه ترك المنصب إلاً أن تأثيره لا يزال بارزاً) “O, makamını terk etmesine rağmen etkisi hâlâ belirgindir.”*

*Arapça, bütün bu kullanımları tanımıyor (bu kullanımlar Aapça değildir). Bu tür cümleleri birbirine bağlamakta doğru olan kullanım ise, onları (ف) ile birbirine bağlamaktır: (إذا كانت القضية شائكة فإننا نستطيع معالجتها) “Problem, dikenli olsa bile biz onu çözebiliriz.”; (بالرغم من انه ترك المنصب فإن تأثيره لا يزال بارزاً) “Makamını terk etse de etkisi hâlâ belirgindir.”*¹⁸

¹⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 276.

¹⁷ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 290 Aynı konudaki diğer örnekler için Bknz. a.g.e., s. 26-27, 273, 454, 78, 290

¹⁸ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 312.

2.3.4. Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı Hakkında Bilgiler Verilmesi

İncelemekte olduğumuz eserin önemli bir özelliği, konu anlatımında geçen bazı kelimelerin, günümüzde ne kadar sıklıkta kullanıldığı hakkında bilgi verilmiş olmasıdır. Eserde, bazı kelimelerin şu anda çok sık kullanıldığı, bazılarının az kullanıldığı ve bazılarının ise artık kullanılmadığı ile ilgili bilgilere sık sık rastlamaktayız. Bu tür bilgiler şüphesiz *et-Tatbîku'n-nahvî*'yi gramer kurallarını aktarmakla yetinen bir kitap olmaktan çıkarmış, güncel gramer bilgilerine dikkat çeken ve okuyucuya öğrenmekte olduğu gramer kurallarının günlük konuşmalardaki yeri hakkında bilgiler veren çok yönlü bir kitap haline getirmiştir.

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanım sıklıkları hakkında bilgiler verilen kelimeler aşağıda ele alınmıştır.

İhtisas konusunu işlerken er-Râcihî, (أَيْ) ve (آية) kelimelerinin ihtisas terkiplerinde günümüzdeki kullanımının azlığı hakkında şöyle demektedir:

هذا التركيب في استخدام "أَيْ" و "آية" في الاختصاص اختفى الآن من الفصحى المعاصرة، وقد وردت منه أمثلة قليلة في فصحى التراث.

" (أَيْ) ve (آية) kelimelerinin ihtisas terkiplerinde kullanılması günümüzde modern fushâda kullanımı kaybolmuştur. Fushâ kültüründe ondan çok az örnekler varit olmuştur."¹⁹

Aynı kelimelerin günümüzdeki nidâ cümlelerinde ise yaygınlaştığını ifade ederek şöyle demektedir:

" (أَيْ) ve (آية) kelimelerinin modern fushâda nidâ cümlelerinde kullanımı yaygınlaşıyor: أيتها الطليعة الممتازة؛ أيتها الحفل الكريم gibi "

Mu'rab olan münâda bölümünde nekire-i gayri maksûde konusunu işlerken yine bu kullanımın günümüzde yaygın olduğuna değinerek şöyle demektedir.

"Nekire-i gayri maksûde marifelik ifade etmeyen münadâdır. [Görünmeyen, tanınmayan birine yapılan nidâlardır.] Bunun en meşhur örneği âmânın şu sözüdür: "Ey adam! Elimi tut." Şu anda bu münadânın kullanımı çok yaygındır: "Ey gafil! Uyan.", "Ey tövbe eden! Müjdeler olsun sana." gibi."²⁰

Yine konumuzla ilgili er-Râcihî, i'râbta yeri olan cümleler konusunu maddeler halinde ifade ettikten sonra konunun bitiminde, nahivcilerin i'râbta yeri olan başka cümleler de saydıklarını, ancak çok az kullanıldıkları için bunları esere almadığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

"Bu saydıklarımız cümlelerin i'râbta konumu olan yerlerdir. Nahivciler, i'râbta yeri olan cümlelere başka cümleler de eklemişlerdir. Ancak nahivcilerin arttırdıkları bu yerler çok az kullanılmaktadır."²¹

¹⁹ er-Râcihî, a.g.e., s. 243.

²⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 324.

²¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 397.

Te'kid konusunu işlerken er-Râcihî, günümüzde artık kullanılmayan te'kid lafızlarının varlığını şöyle ifade etmektedir:

“Te'kid konusunda ayrıca şu anda kullanılmayan te'kid lafızları vardır. Bu lafızlar, (كل و أجمع) kelimelerinin ifade ettiği te'kidin kapsamını pekiştirirler. Bu lafızlar şunlardır: (أبتع – أبصع – أكتع) Bu konuda nahiv eserlerinde yaygın olan örneklerden biri şudur: حضر أجمعون أبتعون أبصعون أكتعون.”²²

2.3.5. Başka Dillerle Karşılaştırmaların Yapılması

er-Râcihî, zaman zaman Arap dili ile diğer diller arasında karşılaştırmalar yaparak okuyucunun konuları anlamasını kolaylaştırmak istemiştir. Bunu yaparken belli bir dil adı vermek yerine genel olarak dil olgusundan bahsetmiştir. Ancak, konuyla ilgili verilen örneklerde er-Râcihî'nin İngilizce, Almanca ve Fransızca ile karşılaştırmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

er-Râcihî'nin *et-Tatbiku'n-nahvî*'de, diğer dillerle yaptığı karşılaştırmalar, aşağıda sunulmuştur.

er-Râcihî, fâil konusunda, fâilin cümle şeklinde gelebileceğini savunarak bu durumu diğer dillerle karşılaştırarak açıklamaktadır:

هذا والجملة الفاعل -Subject Sentence- من الظواهر المنتشرة في اللغات.

(Fail cümlesi (Cümlenin fail olması durumu) “Subject Sentence” dillerde yaygın bir olgudur.)²³

İki mef'ûl alan fiiller konusunda Sîbeveyh (ö.180/796), (أعطيت زيدا كتاباً) cümlesinde geçen birinci mef'ûlün gerçekte (أعطيت لزيد كتاباً) şeklinde mecrûr olduğu görüşündedir.²⁴ er-Râcihî, Sîbeveyh'in bu görüşünü, diğer dillerle karşılaştırarak aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir:

فكان سيبويه يريد تسمية المفعول الأول مفعولاً غير مباشر -indirect Object- كما هو معروف في كثير من اللغات: “-Donnez lui les timbers.”, “-Ich gab dem Studenten das Bach.”

(Sanki Sîbeveyhi, birinci mef'ûlu, dolaylı mef'ûl -indirect Object- olarak isimlendirmek istemiştir ki, bu durum birçok dilde bilinen bir durumdur: “Ben, öğrenciye ders verdim.”, “Ona pul ver.” gibi...)²⁵

Yukarıdaki anlatımda er-Râcihî, İngilizce bir terim kullanmış (*indirect Object*), örnekleri ise, Almanca ve Fransızca'dan seçmiştir.

²²er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 437.

²³er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 201.

²⁴er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 222.

²⁵er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 222.

2.4. *et-Tatbîku'n-nahvî*'de Yer Alan Görüşlerin Değerlendirilmesi

2.4.1. Basra Ekolüne Muvafakat Edilen Konular

Basra ekolüne ait görüşlerin ve kullandıkları nahiv ıstılahlarının Kûfe ekolüne göre daha çok yaygınlık kazandığı ve kullanıldığı bilinen bir husustur. Zaman içerisinde Basralıların görüşleri yaygınlaşıp Arap gramerinin genel kabul görmüş prensipleri haline gelmiş, Kûfelilere ait eserlerin çoğunun üstüne tarih perdesini çekmiştir.²⁶

Bu durum göz önüne alındığında çağdaş dönemde yazılan *et-Tatbîku'n-nahvî*'de yer alan konuların büyük çoğunluğunun Basralıların görüşüne uygun olduğu kolayca tahmin edilebilir. Bu nedenle, er-Râcihî'nin Basralıların görüşüne muvafakat ettiği konuların hepsini burada sıralamak çalışmanın sınırlarını aşacağından bu bölümde, sadece Basra ve Kûfeliler arasında tartışma konusu olup er-Râcihî'nin Basralıların görüşünü benimsediği konulardan birkaç tanesi maddeler halinde sunulacaktır.

1. Özel İsim Olan Müfred Münadânın Mebnî veya Mu'rablığı Konusu

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre, müfred özel isim olan münadâlar mu'rabtır ve tenvinsiz olarak merfûdur. Bunun delili ise kendisiyle beraber ref edici, nasb edici ve cer edici bir mu'ribin olmaması ve anlamca mef'ûl olmasıdır.²⁷

Basra ekolüne mensup âlimlere göreyse, bu şekildeki münadâlar zamme üzerine mebnîdir ve mef'ûl olduğu için nasb konumundadır. Bunun delili ise onun hitap ismi konumunda olmasıdır. Örneğin, (يَا زَيْدُ) cümlesinin aslı (يَا إِيَّاكَ) şeklindedir.²⁸

Bu konuda er-Râcihî, özel isim olan müfred münadâ'nın mebnî olduğunu ifade ederek, Basra ekolüne muvafakat etmiştir.²⁹

2- (بئس) ve (نعم) Kelimelerinin Fiil mi İsim mi Oldukları Konusu

Nahiv âlimleri , (بئس) ve (نعم) kelimelerinin türü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Basra ekolüne mensup âlimlere göre bu kelimeler, câmid (çekimsiz) mazî fiillerdir. Buna delil olarak, çekimli fiillerde olduğu gibi (نعم) ve (بئس) kelimelerine de merfû bir zamirin bitişmesini göstermişlerdir. (نعماً رجلين), (نعموا رجالا) cümlelerinde görüldüğü gibi.³⁰

²⁶et-Tantavî, Muhammed, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, Kahire, 1412/1991, s. 143.

²⁷İbn Yaîş, Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufasssal*, nşr. Emil Bedî' Yakub, Beyrut, 1422/2001, I, 159; er-Radî, Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiyye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, byy., 1398/1973, I, 120; İbnu'l-Enbârî, Muhammed b. Ebî Sa'îd, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf Bebyne'n-nahviyyine'l-Basriyyin ve'l-Kûfiyyin*, nşr. M. MuhyiddînAbdulhamîd), Beyrut, 1407/1987.I, 323.

²⁸İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 323.

²⁹er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 320.

³⁰el-Muberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekkber, *el-Muktadab*, nşr. Muhammed Abulhâlık 'Udeyme, Kahire, 1415/1993, II, 141; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, s. 97-99; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, VII, 127; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Luma' fî'l-luğati'l-Arabiyye*, (al-mostafa.com internet sitesinden alınmıştır.), s. 43

Kûfe ekolüne mensup âlimler ise, her iki kelimenin de isim olduğunu söylemişlerdir. Buna delil olarak, bu iki kelimenin isimler gibi cer harfini kabul etmesini göstermişlerdir. Örnek: (نَعْمَ السَّيْرِ عَلَىٰ بَيْتِ الْعَيْرِ)³¹

et-Tatbîku'n-nahvî'nin ikinci bâbında, “Övme ve Yerme Cümleleri” başlığı altında meseleyi ele alan er-Râcihî ise, konunun başında, (نَعْم) ve (بَيْتِ) kelimelerinin çekimsiz, mazî fiil olduklarını söyleyerek bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.³²

er-Râcihî'nin benimsediği bu görüş, Basra ekolüne ait tüm âlimlerce ve Kûfe ekolünün en yetkin âlimi el-Kisâî (ö.189/805) tarafından da benimsenmiştir.³³

3- Şart İçin Kullanılan (إِنَّ) Kelimesinden Sonra Gelen Merfû İsmi'nin Âmili

(إِنَّ زَيْدٌ جَاءَ فَأَكْرَمَهُ) “Eğer Zeyd gelirse ona ikram et” örnek cümlesinde olduğu gibi, şart için kullanılan (إِنَّ) kelimesinden sonraki merfû ismi'nin âmili, Basra ekolüne mensup âlimlere göre, zikredilen fiilin kendisini açıkladığı mahzûf bir fiildir. Basralılar, şart için kullanılan (إِنَّ) kelimesinin fiillere has olması, fiille arasına fasıla girmesinin ve fâilin fiilin önüne geçmesinin câiz olmaması gibi nedenleri görüşlerine delil olarak ileri sürmüşlerdir.³⁴

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre ise, bu durumdaki ismi'nin âmili kendisinden sonraki açık fiildir. Bu tür cümlelerde asıl olan şart cümlesi olduğundan, kuvvetinden dolayı kendisinden önceki ismi merfû yapması câizdir.³⁵

Eserin birinci bâbının, altıncı başlığında “Şart İsimleri” konusunda meseleyi ele alan er-Râcihî'nin bu konudaki ifadeleri Basralıların görüşüne uygundur. O da Basralılar gibi (إِنَّ) kelimesinden sonra gelen merfû ismi ref eden âmilin, mahzûf bir fiil olduğunu, isimden sonraki fiilin ise bu mâhzuf fiili tefsir ettiğini ifade etmektedir.³⁶

4. Haberin Mübtedâya Takdîmi

Basra ve Kûfe ekollerine mensup âlimler arasında ihtilaf konusu olmuş konulardan biri de haberin mübtedâya takdîm edilip edilemeyeceği konusudur. Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre ister müfred olsun örneğin, (فَأَنَّ زَيْدٌ) “Zeyd ayaktadır”, isterse de cümle olsun örneğin, (أَبُوهُ فَأَنَّ زَيْدٌ) “Zeyd'in babası ayaktadır” her iki durumda da haber mübtedâya takdîm edilemez. Çünkü onlara göre bu durumda zamir, kendisinden sonraki bir isme döner ve onlara göre bu câiz değildir.³⁷ es-Silsîli (ö. 770), aynı gerekçelerle Kûfelilerin (كَانِ) ve kardeşlerinin haberinin isminden önce gelmesini de câiz

³¹ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, III, 131; el-Ukberî, *Kîtabu't-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. 'Abdurrahmân b. Süleyman el-'Useym'in, Beyrut, 1406/1986, s. 191; el-Ezherî, Halid b. Abdillâh, *Şerhu't-tasrih 'ale't-tavdih*, II, 75.

³² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 359

³³ el-Ezherî, *Şerhu't-tasrih*, II, 75.

³⁴ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 616; a. mlf., *Esrâru'l-'Arabîyye*, s. 55; el-Muberrid, *el-Muktadab*, II, 74.

³⁵ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 616; er-Râdî, II, 237.

³⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 80.

³⁷ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 65.

görmediklerini ifade etmektedir.³⁸ Ancak, Kûfelilerin (كان) ve kardeşlerinin haberinin isimden önce gelmesini câiz gördükleri görüşü daha yaygındır.³⁹

Basralılara göre ise, ister müfred olsun ister cümle olsun, haberin mübtedâya takdîmi câizdir. Çünkü Arap kelimasında hem nazım hem de nesirde bu şekilde gelmiştir. Örnek;) (ومثنوء من يشنوء) (تميمي ve أنا) . Bu örnek cümlelerde (تميمي) ile (مثنوء) kelimeleri haberdir; kendilerinden sonraki sözcükler ise haberden sonra gelmiş mübtedâdır. Çünkü onlara göre bu durumda zamirin kendisinden sonraki isme dönmesi lafzîdir, takdîri değil.⁴⁰

Mübtedâ ve haber konularında er-Râcihî, “*Haberin Takdîm ve Te’hirî*” şeklindeki başlık altında, (زَيْدٌ قَائِمٌ) “*Zeyd gelmektedir*” şeklinde mübtedâdan sonra gelen haberin, (قَائِمٌ زَيْدٌ) “*Zeyd gelmektedir*” şeklinde mübtedâyaya takdîminin câiz olduğunu ifade ederek bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.⁴¹

5. Muttasıl Merfû Zamire Atf

Muttasıl merfû zamire atf yapılıp yapılamayacağı konusu iki ekol arasında tartışma konusu olmuştur. Kûfeliler, (قُمْتُ وَ زَيْدٌ) “*Ben ve Zeyt kalktık*” örneğindeki gibi muttasıl merfû zamirin üstüne atfın mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşlerine delil olarak şu âyeti getirmişlerdir:

(وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى مَرَّةً فَاسْتَوَى) “*yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu.*”⁴²

Âyette (هُوَ) zamiri, (اسْتَوَى) fiilinde gizli olan merfû zamire atfedilmiştir. Yani âyetin açılımı şöyledir: (فَاسْتَوَى جَبْرِيْلُ وَمَحْمَدٌ بِالْأُفُقِ)⁴³

Basralılar, ma’tûf ile aralarına, zamiri te’kid eden bir fasılanın girmesi şartıyla muttasıl merfû zamire atf yapmayı câiz görmüşlerdir.⁴⁴ Örneğin Basralılara göre muttasıl merfû zamire atf şu örnekteki gibi olmalıdır: (حضرت أنا وزيدٌ) “*Ben ve Zeyd kalktık*”

“*Atfu’n-nesak*” başlığı altında meseleyi ele alan er-Râcihî ise, muttasıl merfû zamire ancak matufla aralarına bir fasıla ile atfetmenin câiz olduğunu ifade ederek, bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.⁴⁵

2.4.2. Kûfe Ekolüne Muvafakat Edilen Konular

er-Râcihî, *Durûs fi kutûbi’n-nahv* adlı eserinde, Kûfe ekolünün, bazı konularda Basra ekolüne göre dilin gerçeğine daha uygun görüşlere sahip olmasına rağmen araştırmacılar tarafından bu güne kadar hak ettiği ilgiyi alamadığını ifade eder.⁴⁶

³⁸es-Silsili, Adullah Muhammed b. İsa, *Şifâu’l-‘alil fi idâhi’t-teshîl*, nşr. Şerif Abdullah Ali el-Huseynî el-Berekâtî, Mekke, 1406/1986, I, 314.

³⁹ İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 69.

⁴⁰ İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 65-66; el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 127.

⁴¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 123.

⁴² Necm, 53/5-6.

⁴³ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el- Endelusî, *İrtişâfu’d-darabmin lisâni’l- ‘Arab*, nşr. Receb Osmân Muhammed –Ramazân ‘Abduttevvâb,Kâhire, 1418/1998, IV, 2013; İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 474; er-Radî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-Kâfiyye*, I, 293.

⁴⁴ Ebû Hayyân, *İrtişâfu’d-darab*, IV/2013; İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 475; es-Suyûtî, Celâluddîn, *Hem ‘u’l-hevâmi’ fi şerhi’l-Cem ‘u’l-Cevâmi’*, nşr. Ahmed Şemsuddîn, Beyrut, 1998, III, 188.

⁴⁵er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 447.

et-Tatbiku'n-nahvî adlı eseri incelediğimizde de er-Râcihî'nin bazı konularda Basra ekolünün görüşlerinden ayrılıp Kûfe ekolüne ait görüşlere muvafakat ettiğini tespit ettik.

Bu bölümde er-Râcihî'nin Kûfelilerin görüşlerine muvafakat ettiği konular maddeler halinde verilmiştir.

1. Fâil ve Nâib-i fâilin Cümle Olması

Fâil ve nâibi fâilin cümle olup olamayacağı konusu, nâhiv âlimleri arasında tartışmalıdır. Bu konuda üç görüş ileri sürülmüştür:

1- (ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنَّةً حَتَّىٰ جِئْنَا) (*Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun görüldü.*)⁴⁷ âyetinde geçen (لَيْسَ جُنَّةً) fiilinin cümle olarak vaki olduğunu söyleyerek bunu görüşlerine delil olarak getiren Kûfeli nahiv âlimleri fâil ve nâib-i fâilin cümle olabileceğini söylemişlerdir.⁴⁸

2- Aralarında Sîbeveyh'in (ö.180/796) de bulunduğu bazı âlimler ise, ()
(ظهر لي: أقام زيد أم عمر؟) "*Zeyd'in mi yoksa 'Amr'ın mı kalktığını anladım*" örneğinde olduğu gibi cümledeki fiil, kalp fiillerinden olup ta'lik edilmiş ise, fâil ve nâib-i fâilin cümle olabileceğini ifade etmişlerdir.⁴⁹

3- Bazı nahiv âlimlerine göreyse, her ne şekilde olursa olsun, fâil ve nâib-i fâil cümle olarak gelmez.⁵⁰

Yukarıdaki görüşler arasında üçüncü görüş olan fâil ve nâib-i fâilin cümle olamayacağı şeklindeki görüş, nahiv âlimleri arasındaki en yaygın görüştür. Nahiv eserlerinde fâilin, fiile isnâd edilen isim veya müevvel masdar olduğu açıkça ifade edilmiş, cümle olarak geldiği örnekler ise tevîl edilmiştir.⁵¹

Eserde genellikle en yaygın ve üzerinde ittifak edilen görüşleri konu anlatımında arz eden er-Râcihî, daha önce ifade edildiği gibi, kendi düşüncesini ya dipnotlarda ifade etmiş ya da "tenbih" ve "melhûze" gibi ayrı başlıklarda ifade etmiştir. er-Râcihî, bu konuda da aynı üslûbu sergilemiştir. "Fâil" başlığı altında, fâilin cümle şeklinde gelemeyeceği şeklindeki yaygın görüşü ifade ettikten sonra dipnotta bunun nahivcilerin görüşü olduğunu ve doğru bir görüş olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

"Bu (fâilin cümle olamayacağı düşüncesi), nahiv âlimlerinin dediği şeydir. Gerçekte ise, birçok terkipler vardır ki cümlelerin onlarda fâil olarak vâki olması mümkündür.

⁴⁶ er-Râcihî, *Durûs fî kutûbi'n-nahv*, s. 54.

⁴⁷ Yusuf, 12/35.

⁴⁸ Ebû Hayyân, *İrtisâfu'd-darab*, IV, 1324; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 525; İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut, 1422/2001, II, 105.

⁴⁹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 525.

⁵⁰ İbn Hişâm, Cemaluddin b. Yusuf el-Ensari, *Muğni'l-lebîb 'an Kutubi'l-E'arîb*, nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatib, Kuveyt, 1421/2000, V, 161; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 525; ; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, Beyrut, 2005, s. 365.

⁵¹ el-Câmî, 'Aburrahman b. Ahmed, *el-Fevâi'du'd-diyâiyye*, şerh. Ali Muhammed Mustafa; Ahmed 'Azzû 'Înâye, Beyrut, 1430/2009. I, 147; el-İbnu'l-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, s. 60; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfîyeti İbnMâlik*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut, 1979, II, 83.

Örneğin şu cümle gibi: (بلغني كيف استطاع أن ينجو من هذه الأزمة.) “Bu krizden nasıl kurtulacağı, bana ulaştı”.

(بلغني) “bana ulaştı” fiilinin fâilidir. Nahiv âlimleri, fâilin cümle olarak geldiği birçok Kur’ân âyetini, dilin ruhuna uzak bir tarzda tevîl etmek zorunda kalmışlardır.”⁵²

er-Râcihî’nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı gibi o, fâilin cümle şeklinde gelmesinin mümkün olduğu görüşündedir. Karşıt görüşte olan nahiv âlimlerini, fâilin cümle olarak geldiği örnekleri tevîl ederek dilin ruhundan uzaklaşmakla suçlamaktadır.

er-Râcihî’nin bu görüşü, Kûfe ekolünün görüşüne daha yakındır. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi, Kûfe ekolü mensubu nahiv âlimlerinin çoğunluğu, fâilin ve nâib-i fâilin cümle olarak gelebileceği görüşünü savunmuşlardır.⁵³

Durûs fî kutûbi ’n-nahv adlı eserinde de konuya değinen er-Râcihî, Basralıların fâilin cümle olarak gelemeyeceği şeklindeki görüşünü eleştirmiş ve onların bu görüşleri yüzünden fâilin cümle olarak geldiği naslarda hayali teviller yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Buna yukarıda zikrettiğimiz, *لَيْسَ جَنَّهٗ* âyetini örnek olarak getiren er-Râcihî, “*Ayette (بَدَا) fiilinin fâili nerede?*” diye sormuş ve iki ekolün görüşlerini ele alarak bunların içinden Kûfe ekolünün görüşünün doğruluğunda şüphe olmadığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“*Basralılar, bu âyetin etrafında dönüp durmak zorunda kalarak (بَدَا) fiilinin fâilinin gizli bir (هو) zâmiri olduğunu söylemişlerdir. Peki, bu zâmir neye râcidir? Basralılar dediler ki fâilin mefhûmu olan masdara râcidir. Takdiri ise şöyledir: (ثم بدأ) (لَيْسَ جَنَّهٗ) cümlesi, tefsiriye cümlesidir, masdara dönen gizli zamiri tefsir eder.*”

Açıktır ki, bahsettikleri o zamir hiçbir zaman açığa çıkmaz ve söyledikleri o masdar ise hayalidir. Kûfeliler ise mezheplerinin görüşüne uygun olarak (لَيْسَ جَنَّهٗ) cümlesi fâildir dediler. Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunda şüphe yoktur ve dillerde fâilin cümle olarak gelmesi garip olan bir durum değildir.”⁵⁴

2. (و) Harfinin (رُبُّ) Cer Harfinin Yerine Geçip Cer Ameli Yapması

Arapçadaki bazı cümlelerde bulunan ve (رُبُّ)’nin verdiği “çok, bazen” gibi anlamları da içeren (و) harfinin, atf harfi mi yoksa (رُبُّ)’nin yerine geçen bir harf mi olduğu, Basra ve Kûfeli âlimler arasında tartışma konusu olmuştur.

Kûfe ekolüne bağlı nahiv âlimleri, (و) harfinin (رُبُّ) cer harfinin yerine geçerek nekire isimde cer amelini yerine getirdiğini söylemişlerdir. Görüşlerine delil olarak; “ وَبَدَّ ” şiiir beytinde olduğu gibi şâirin cümleye (و) harfiyle başladığını, atf

⁵²er-Râcihî, *et-Tatbîku ’n-nahvî*, s. 201.

⁵³Ebû Hayyân, *Tefsîru ’l-Bahri ’l-muhîm*, nşr. Adil Ahmed Abulmersûd-Ali Muhammed-Zekeriyyâ ‘Abdulmecîd, Beyrut, 1413/1993 I, 173; a. mlf., *İrtişâfu ’d-darab min lisâni ’l-‘Arab*, IV, 1324.

⁵⁴er-Râcihî, *Durûs fî kutûbi ’n-nahv*, s. 55.

harfleriyle cümleye başlanamayacağından buradaki (و) harfinin atıf olamayacağını dolayısıyla (رُبَّ) harfine niyabet ettiğini ve cer amelini yerine getirdiğini söylemişlerdir.⁵⁵

Basra ekolüne bağlı nahiv âlimleri ise (و) harfinin âmil olamayacağını, amelî yerine getirenin mukadder (رُبَّ) olduğunu, (و)'ın atıf harfi olduğunu ve atıf harflerinin de amel etme özelliğine sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. (و) harfinin atıf harfi, amel edenin ise mukadder (رُبَّ) olduğunun delili olarak; (وَرُبَّ بَلَدٍ) cümlesinde görüldüğü gibi (و) ve (رُبَّ)'nin beraber ortaya çıkmasının câiz olmasını göstermişlerdir.⁵⁶

“Zâhiri ve Takdiri İ'râb” başlığı altında (وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخِي سَدَوْلَهُ) şiir beytinde geçen (و) harfinin, (رُبَّ) vâvı olduğunu, bundan dolayı mübtedâ olan (لَيْلٍ) kelimesinin takdîri bir zamme ile merfû olduğunu ifade eden er-Râcihî, bu konuda Kûfe ekolüne muvafakat etmiştir.⁵⁷

Ayrıca cer harfleri konusunu işlerken (رُبَّ) için (وَتَحْذِفُ رُبَّ وَيَحِلُّ مَحَلُّهَا الْوَاوُ فِي الْأَغْلَبِ) “genellikle (رُبَّ) hazfolur, (و) harfi onun yerine geçer”; cümleyi i'râb ederken (و) harfi için (الْوَاوُ، وَوَاوُ رُبَّ) “cümlede geçen (و), (رُبَّ)'nin yerine geçen (و)'dur.” diyerek Kûfe ekolünün görüşüne uygun ifadeler kullanmaktadır.⁵⁸

2. Müstesnânın Âmili

Müstesnayı nasb eden âmilin ne olduğu konusu, Basra ve Kûfe ekolüne mensup âlimler arasında tartışma konusu olmuştur.

Basra ekolüne mensup âlimler, müstesnâyı nasb eden âmilin takdir edilen (أَسْتَنْتَى) fiili olduğunu söylemişlerdir. Buna göre (جَاءَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا) “Zeyd hariç topluluk geldi” cümlesi, (جَاءَ الْقَوْمُ أَسْتَنْتَى زَيْدًا) “Topluluk geldi Zeyd istisna” şeklinde takdir edilmektedir.⁵⁹

Kûfe ekolüne mensup âlimler ise, müstesnâyı nasb eden âmilin, doğrudan (إِلَّا) edatı olduğunu söylemişlerdir.⁶⁰ Kûfe ekolüne mensup âlimlerden el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Kisâi (ö. 189/805) ise, müstesnânın (إِلَّا) dan sonra gelen ve haberi mahzûf olan (أَنْ) ile mansub olduğunu söylemişlerdir. Buna göre onlar (قَامَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا) “Zeyd hariç topluluk ayağa kalktı” cümlesini, (قَامَ الْقَوْمُ إِلَّا أَنْ زَيْدًا لَمْ يَقُمْ) “Topluluk ayağa kalktı, ancak Zeyd kalkmadı” şeklinde takdir etmişlerdir.⁶¹

İstisnâ konusunu, “Üslûp Cümleleri” ana başlığını taşıyan üçüncü faslın birinci başlığı olan “İstisna Cümleleri” başlığı altında inceleyen er-Râcihî'nin bu konudaki görüşü, Kûfe

⁵⁵ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 377; İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, s. 1110.

⁵⁶ İbnu's-Serrâc, Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-nahv*, nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî, Beyrut, 1417/ 1996 I, 420; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 377-378; er-Râdî, *Şerhu'r-Râdî 'ale'l-Kâfiye*, II, 310.

⁵⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 424.

⁵⁹ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 261; a. mlf., *Esrâru'l-Ârabiyye*, s. 511; er-Râdî, *Şerhu'r-Râdî 'ale'l-Kâfiyye*, I, 207; es-Sabbân, Muhammed b. 'Alî, *Hâşiyetu's-sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, nşr. Tâhâ Abdurrauf Sa'id, byy., bty., II, 125; İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, s. 259.

⁶⁰ el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 390-391; İbn Cinnî, *el-Hasâis fi'l-luğa*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, byy., 1371/1952, II, 276.

⁶¹ İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, II, 47-48; el-İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 261.

ekolüne mensup âlimlerin görüşüne uygundur. Çünkü o da, Kûfeliler gibi, müstesnâyı nasb eden âmilin istisnâ edatı olduğunu ifade etmiştir.⁶²

3. İstisnâ İçin Kullanılan (حاشا) Kelimesinin Fiil mi Harf mi Olduğu Konusu

İstisnâ İçin Kullanılan (حاشا) Kelimesi konusunda, onun fiil, harf veya her ikisi de olabileceği şeklinde farklı görüşler mevcuttur.⁶³

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre (حاشا) Kelimesi, mâzi fiildir. Bunu delili olarak şu üç nedeni saymışlardır; Birincisi, (حاشا) Kelimesinin fiiller gibi çekiminin yapılabiliyor olması; ikincisi, kendisinde hazfın gerçekleşmesi (حاشا -حاش) örneğindeki gibi; üçüncüsü ise, âyetin şu cümlesinde görüldüğü gibi;

حَاشَ اللَّهُ مَا هَذَا بَشَرًا (*Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil...*)⁶⁴ kendisine cer harfinin müteallık olması.⁶⁵

Basra ekolüne mensup âlimlere göre ise, (حاشا) kelimesi cer harfidir, fiil olamaz. (حاشا)'dan sonra mecrûr bir kelime gelmesi, fiillerin başına (ما) harfi gelebildiği halde, (حاشا) kelimesinin başına gelmesinin caiz olmaması gibi nedenleri, (حاشا)'nın harf olduğuna delil olarak göstermişlerdir.⁶⁶ Aynı görüşte olan Sibeveyh (ö.180/796) ise, (حاشا)'nın harf olduğuna delil olarak onun vikâye nûnu almadığı halde (حاشي) şekline girebiliyor olmasını göstermiştir. Eğer fiil olsaydı bu câiz olmazdı.⁶⁷

el-Muberrid (ö.285/898), el-Ahfeş (ö.215/830), İbn Mâlik (ö.672/1274), el-Cermî (ö.225/839, el- Mâzinî (ö.249/863) gibi âlimlere göre (حاشا) kelimesinin hem cer harfi hem de fiil olması câizdir.⁶⁸

(حاشا)'nın aslında (حاشي) şeklinde olduğunu sonradan yânın elife dönüştüğünü ve onun isim-fiil olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁶⁹

er-Râcihî'nin bu konudaki ifadeleri, Kûfe ekolünün görüşlerine daha yakındır. Çünkü o, istisnâ konusunda, istisnâ için kullanılan kelimeleri fiil, isim ve harf olanlar şeklinde üç guruba ayırmış ve (حاشا) kelimesini fiil olarak değerlendirmiştir. Konuya örnek olarak (حضر الطلاب ما حاشا زيدا) "Zeyd hariç öğrenciler geldi" cümlesini kullanmıştır.⁷⁰

Öte yandan bazı konuları, az kullanılıyor veya hiç kullanılmıyor diye eserine almadığını ifade eden er-Râcihî'nin, (حاشا) kelimesini, (ما) ile kullanması ve hiçbir açıklamada bulunmaması dikkat çekicidir. Çünkü nahiv âlimleri, (حاشا) kelimesinin

⁶²er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 305.

⁶³İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 249; a. mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, II, 250.

⁶⁴Yûsuf, 12/31.

⁶⁵el-İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 278-279; es-Suyûtî, *Hemu'l-hevâmî*, III, 288; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 252.

⁶⁶İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 280-281; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 256.

⁶⁷Sibeveyhi, Ebî Bişr Ömer b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1996/1416, II/249; er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, II, 122.

⁶⁸İbn Âkîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 492; er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, I, 244; el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 391; İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 85.

⁶⁹İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Esrâru'n-nahv*, nşr. Ahmed Hasan Hâmid, Beyrut, 1422/2002., s.285.

⁷⁰er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 316.

(ما) ile kullanımını uygun görmemişler, bazı âlimler ise bu kullanımın çok nadir olduğunu ifade etmişlerdir.⁷¹

4. (لولا) Kelimesine Bitişen Muttasıl Zamirin İ'râbı

Basra ve Kûfeli âlimler arasında (لولاك، لولاي) şeklinde görüldüğü gibi (لولا) kelimesine muttasıl bir zamir bitiştiğinde i'râbının nasıl olacağı, tartışma konusu olmuştur. Bu tartışma, aralarında ayrı bir tartışma olan (لولا) kelimesinin cer harfî olup olmadığı sorunundan kaynaklanmaktadır.

Sibeveyh (ö.180/796) ve Basra ekolüne mensup âlimlere göre, (لولا) cer harfidir. Kendisine bitişen merfû zamir mahallen mecrûrdur.⁷²

Kûfe ekolüne bağlı âlimler ve Basra ekolüne bağlı el-Ahfeş'e (ö. 215/830) göreyse, (لولا) cer harfî değildir. Kendisine bitişen zamir de ibtidâ ile merfûdür.⁷³

Meseleyi “(لولا)’dan Sonraki Muttasıl Zamir” başlığı altında ele alan er-Râcihî, Basra ve Kûfe ekollerine değinmeden bu durumdaki muttasıl zamirin iki şekilde i'râb edildiğini ifade etmiştir. Bu iki farklı i'râbın birincisinde (لولا) cer harfidir ve bu i'râb, Sibeveyh'e (ö.180/796) atfedilmiştir. İkincisinde ise, (لولا) cer harfî değil, şart için kullanılan bir harftir ve kendisinden sonra gelen muttasıl zamir, ibtidâ ile mahallen merfûdür. er-Râcihî, bu ikinci i'râbı ise, “diğerleri de şu şekilde i'râb etmişlerdir” ifadesini kullanarak, belli bir âlim ismi veya ekol ismi vermeden sunmuş ve bu ikinci i'râbı tercih ederek (لولا)’nın cer harfî olmadığını ve ona bitişen muttasıl zamirin ibtidâ ile merfû olduğunu söyleyen Kûfe ekolüne muvafakat etmiştir.⁷⁴

2.5. et-Tatbîku'n-nahvî'nin Arapça Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi

Yapılan araştırmalara göre insanlar okuduklarının yüzde 10'unu, işittiklerinin yüzde 20'sini, gördüklerinin yüzde 30'unu, görüp işittiklerinin yüzde 50'sini, söylediklerinin yüzde 70'ini, yapıp söylediklerinin ise yüzde 90'nını hatırlamaktadır.⁷⁵ Bu da dil öğretiminde uygulamanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

er-Râcihî de dil öğretiminde uygulamanın çok önemli olduğunu ifade etmekte bunun için, eserde öğretilen konunun sonunda öğrencinin öğrendiklerini uygulaması için alıştırmalar sunmaktadır. Ayrıca eserde konu anlatımı esnasında, gramer kurallarının anlaşılması için verilen örnek cümleler üzerinde, her kelimenin gramer açısından fonksiyonunun ifade edilmesi (i'râb), öğrenciye öğrendiklerini uygulaması konusunda son derece yarar sağlar. Bu durum eseri, Arapça öğretimi açısından başarılı kılmaktadır.

⁷¹er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Elfiyye*, II, 123; İbn Âkil, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 492; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, III, 536; el-Mekkûdî, Abdurrahmân b. Ali el-Fâsî, *Şerhu'l-Mekkûdî ale'l-Elfiyye*, Beyrut 1422/1002, s. 105.

⁷²el-İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 689.

⁷³el-Mahzûmî, Mehdî, *Medresetu Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti'l-luğati ve'n-nahv*, Mısır, 1307/1958, s. 283; el-'Ukberî, *et-Tebyîn*, s. 144.

⁷⁴er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 50.

⁷⁵Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Ankara 1990, s. 87.

Dil bilimcilerinin ifade ettiklerine göre, dil öğretiminde kullanılan dilin öğretilmesi son derece önemlidir.⁷⁶ er-Râcihî de eserde, kullanılan dilin öğretilmesine önem vermiştir. O, dilde yaygın olan kullanımları öğretmeyi amaçladığını eserde ifade etmiş,⁷⁷ dilde kullanılmayan konuların yaygın öğretim kurumlarında öğretilmesini gereksiz görmüş⁷⁸ ve bazı meseleleri dilde artık kullanılmadığı için eserine almadığını açıkça ifade etmiştir.⁷⁹ Bu durum da eseri Arapça öğretimi açısından başarılı kılmıştır. Çünkü bu sayede öğrenci, hem kullanılan dili öğrenmekte hem de işine yaramayacak gereksiz ayrıntılar ile boğuşmaktan kurtulmuş olmaktadır.

et-Tatbiku'n-nahvî, öğretici bir üslûp ile yazılmıştır. er-Râcihî'nin üniversitede hoca oluşu, onun öğretici bir üslûp kullanmasında etkili olmuş olmalıdır. Kitapta yer alan her konu, anlaşılır ifadelerle ve mutlaka örneklerle anlatılmıştır. Öğretme endişesinden kaynaklanan (و هذا غير صحيح) “önemlidir”, (من المهم) “titiz olmalısın”, (ينبغي أن تكون مدققا) “bu doğru değildir” şeklinde biten uyarı cümlelerine ve (ولذلك يجب أن) “bunun için gerekiyor ki” şeklinde başlayan açıklama cümlelerine eserde sık sık rastlamak mümkündür.

Öğrencinin ilgisini canlı tutmak, eğitim-öğretim sürecinde son derece önemlidir. Bir kitapta okurun ilgisini canlı tutmak, sıkıcılığı önlemek, şüphesiz yazarın üslûbu ile mümkündür. Bunun için er-Râcihî, eserde gramer kurallarını sunarken okuyucunun ilgisini çekecek farklı anlatım yollarına başvurmuştur. Örneğin konu anlatımı esnasında (و لكن على أي شيء نعطف المصدر المئول؟) “*Fakat biz müevvel mastarı neye atfedeceğiz?*”,⁸⁰ (و Her zaman kendine sormalısın ”⁸¹ gibi cümlelerle okuyucunun ilgisini canlı tutmaya çalışmaktadır.

Konuları, karşısında biri varmış da onunla sohbet ediyor gibi sunması da ayrıca onun üslûbunu dikkat çekici kılmaktadır:

فإذا أردت أن تأمر الغائب فإنك تستخدم الفعل المضارع المسبوق بلام الأمر الجازمة له.

“*Ğâibe emretmek istediğinde cizm edici emir lâminin kendisinden önce geçtiği muzâri’ fiili kullanırsın.*”⁸²

er-Râcihî, eserde okuyucudan kendi kendine soru sormasını teklif eder. Bu üslûp, şüphesiz okur için dikkat çekici olmakta ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır:

وحين تلتقي بجملة اسمية عليك أن تسأل نفسك : أين المبتدأ و أين الخبر؟ و عليك أن تحدد موقعهما بدقة.

“*Bir isim cümlesi ile karşılaştığında kendine şunu sormalısın: “Müptedâ nerde, hâber nerede?” Bu sorulardan sonra dikkatle konularını belirlemelisin.*”⁸³

⁷⁶ Demirel, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 284.

⁷⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 146.

⁷⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 397.

⁸⁰ er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 3.

⁸¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 13.

⁸² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 341.

⁸³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 94.

2.5.1. Tespit Edilen Öğretim İlkeleri

XVII. yüzyıldan günümüze kadar eğitimle ilgilenen bilim adamlarının araştırmaları sonucunda eğitim-öğretimde amaca ulaşmayı kolaylaştıran birçok ilke ortaya çıkmıştır.⁸⁴ Bu ilkeler, öğretimin şekillenmesi ve işlerlik kazanmasında etkilidir ve birçok yönden birbiriyle bağlantılıdır.⁸⁵ Söz konusu öğretim ilkelerinden bazıları şunlardır: Bilinenden bilinmeyene ilkesi, amaca dönüklük ilkesi, öğrenciye görelilik ilkesi, aktiflik ilkesi, yakından uzağa ilkesi.⁸⁶

er-Râcihî, eserinde Arapça dilbilgisi kurallarını öğretirken bu ilkelerin bir çoğuna riayet ederek iyi bir eğitimci olduğunu göstermiştir. Eserde tespit edilen öğretim ilkeleri şunlardır:

1- Bilinenden Bilinmeyene ilkesi

“Yeni öğrenilecek her şeyin öğrencinin bildiği şeylerden başlayarak öğretilmesi gerekir. Bu ilke, öğretilecek konuya girişte ve konunun işlenişi boyunca, önce, öğrencinin konuyla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bildiklerinden, duyduklarından ve gözlemlediklerinden işe başlamayı daha sonra bilinmeyene geçiş yapmayı gerektirir. Önceden öğrenilenlerle yenileri arasında ilişki kurularak öğrenilen davranışlar daha anlaşılır ve kalıcı olmaktadır.”⁸⁷

er-Râcihî, öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeye ilkesini eserinin genelinde uygulamıştır. O konu başlarında genellikle yeni konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak bilgileri öğrenciye hatırlatmak için açıklamalarda bulunmuş, bunu yaparken de genellikle de (انت تعلم) “*Sen de biliyorsun*”, (عرفنا) “*Daha önce öğrendik*”, (سبق) “*Daha önce geçti*” gibi ifadelerle başlayan cümleler kurmuş ve bunu konu sunumunun içerisinde de devam ettirmiştir.

Bu ilkeyi nasıl kullandığına örnek olması açısından eserde (ليس)’ye benzeyen harfler konusuna göz attığımızda, er-Râcihî, konunun girişinde önce eski bilgilere atıfta bulunur ve yeni bilgileri bunun üstüne binâ eder. Onun bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Biz daha önce öğrendik ki (ليس), nâkıs mazî fiildir, olumsuzluk ifade eder, isim cümlesinin başına gelerek mübtedâyı ref eder ve bu onun ismi olarak adlandırılır. Haberi de nasb eder ve bu da onun haberi olarak adlandırılır.

Arapça, aynen (ليس) gibi olumsuzluk ifade edip, mübtedâyı ref, haberi nasb eden dört harfi daha tanımıştır ki o harfler şunlardır: (ما، لا، لات، إن،)⁸⁸

2- Amaca Dönüklük İlkesi

“Öğretimde dikkat edilecek en temel ilke, öğretim etkinliğinin belirlenen amaçlara uygun olmasıdır. Etkili öğretimin yolu, başta her öğrenme konusu için amaçların

⁸⁴ Küçükahmet, Leyla, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Anka, 2000, s.39.

⁸⁵ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara, 2005, s. 9.

⁸⁶ Aydın, a.g.e., s. 9-15.

⁸⁷ Aydın, a.g.e., s. 14.

⁸⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 148.

belirlenmesinden ve öğrencinin neyi, ne için yapacağını açıkça bilmesinden geçer. Ayrıca amaca dönüklük ilkesi, öğrencinin öğrenme sonuçlarından da haberdar olmasını sağlar. Öğrencinin amaca ne oranda ulaştığını bilmesi ise, öğretimin daha etkili bir şekilde sürdürülmesini sağlar.”⁸⁹

er-Râcihî de amaca dönüklük ilkesine bağlı kalarak, eserin başında bir amaç belirlemiş ve eserin genelinde bu amaca bağlı kalmıştır. Bu amaç, aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Bu kitap, tafsilatlı nahiv kitaplarının yaptığı gibi bütün nahiv bâblarını açıklamayı amaçlayan bir kitap değildir. Kitabın hedefi, cümlelerin çeşitli kullanımlarını, nahiv yönünden tahlil etmek ve tatbik etmektir. Tecrübeyle sabittir ki, dil öğretiminde bu tatbiki yol, Arapça cümlelerinin diziliş metodunun, anlaşılmasında öğrencinin elinden tutar ve onu Arapçayı açık olarak konuşmaya götürür.”⁹⁰

er-Râcihî'nin, yukarıda ifade ettiği amaca dönük bir anlatım sergilediğini eserin genelinde görmek mümkündür. O, bunun için söz konusu amaca dönük bilgileri vermekle yetinmiş, amaca hizmet etmeyen bilgilere değinmeyi ise gereksiz görmüştür. Örneğin, hâl konusunun başında bu konuda çok ihtilaflar olduğunu, kendisinin ise hâl konusunda sadece dilde kullanılan, konuşmaya yönelik üslûplara, tahlilli örneklerle değineceğini ifade ederek, eserin başında belirttiği amaca dönük hareket etmiştir.⁹¹

Ayrıca er-Râcihî'nin dilde kullanılmayan konuların, mutehassis olmayanlar için hazırlanmış nahiv eserlerinde yer almasına itiraz etmesi,⁹² bir konudaki mevcut ihtilafların detaylarını başka eserlere bırakması,⁹³ dilde yaygın olarak kullanılan kullanımları belirtmesi,⁹⁴ günlük konuşmalarda yapılan yanlışları gidermeye yönelik ifadeler kullanması⁹⁵ gibi özellikler göz önüne alındığında, bütün bunların, onun, eserin başında ifade ettiği amaca dönük olduğu söylenebilir.

3. Somutluk İlkesi

“Yapılan inceleme ve araştırmalar, somut bir şekilde işlenen bir öğrenme konusunun daha iyi ve tam olarak öğrenildiğini, uzun zaman unutulmadığını göstermiştir. Böylece, soyut durumların somutlaştırılması ve somut kavram ve anlamlardan soyuta doğru gidilmesi, böyle bir yol izlenmesi, öğretimde uyulması gereken bir ilke olarak ortaya konulmuştur.”⁹⁶

er-Râcihî, somutluk ilkesinin öğretimdeki etkinliğinin farkında bir eğitimcidir. Örneğin o, mefûlun fih konusunun daha iyi öğrenilmesini sağlamak için, onun neden bu şekilde isimlendirilmiş olabileceğinden yola çıkarak somutlaştırma ilkesini kullanmış ve bu konuda aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

⁸⁹ Aydın, a.g.e., s. 9.

⁹⁰ er-Râcihî, a.g.e., s. 10.

⁹¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 284.

⁹² er-Râcihî, a.g.e., s. 146.

⁹³ er-Râcihî, a.g.e., s. 367.

⁹⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 245, 273, 324.

⁹⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 276, 290.

⁹⁶ Aydın, a.g.e., s. 13.

(Zaman ve mekan olayı içinde barındıran bir kap gibi olduğundan mef'ûl-u fih zarf olarak isimlendirilmiş olabilir. Yani, zaman ve mekan, olayın içine girdiği bir zarftır.)⁹⁷

Ayrıca er-Râcihî'nin, konuları çoğunlukla günlük konuşmalardan seçilen, sade ve anlaşılır bir dille ifade edilen örneklerle ve bu örneklerin ayrıntılı tahlilleriyle sunması, nahiv konularının öğrenci tarafından somutlaştırılmasına yönelik çabalar olarak kabul edilebilir.

4. Aktiflik İlkesi

“Bu ilkeye göre, etkinlikte bulunan bizzat öğrencinin kendisidir. Aktiflik ilkesinin geçerli olduğu öğrenme yaşantılarında, öğrencilere yalnız bilgi vermekle yetinilmez, bu bilgilerin uygulanacağı fırsatlar da oluşturulur. Bireyin etkinliğe katılma yolları, etkinliğin niteliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bazı öğrenme konuları beden ve zihin çabalarını gerektirirken, bazı konular daha çok zihinsel bir katılmayı gerektirir.”⁹⁸

Konu işlenişi esnasında doğrudan eseri okuyan kişiye karşısındaymış gibi hitap etmesi, ona sorular sorması ve her konunun sonunda öğrencinin çözmesini istediği alıştırmalara yer vermesi, er-Râcihî'nin, öğrenciyi aktif olarak öğrenme eyleminin içine koyma çabalarına örnek olarak verilebilir.

Sonuç

Abduh er-Râcihî, 1937-2010 yılları arasında yaşamış, hayatını Arapça öğretimine adanmış ve bu alanda önemli kitaplar kaleme almış önemli bir âlimdir. Kaleme aldığı eserlerden biri *et-Tatbîku'n-nahvî*'dir. Müellif bu eserde açık ve anlaşılır bir üslup sergilemiş, konuları detaylardan arındırarak zikretmiştir. Ele aldığı konuları açıklayıcı örneklerle pekiştirerek sunmuştur. İnsanların günlük konuşmalarda yaptıkları bazı yanlış kullanımlara dikkat çekmiş ve doğru kullanımları göstermiştir. Modern nahiv kitaplarındaki çeşitli yanlış bilgilere dikkat çekmiş, bazı kelimelerin günümüzdeki kullanım sıklığı hakkında bilgiler vermiş, cümlelerin sıhhat derecelerini göstermek için bazı sözel değerler kullanmış ve başka dillerle karşılaştırmalar yapmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de yer alan görüşler değerlendirildiğinde, kitabın büyük çoğunluğunda Basra ekolünün görüşlerine muvafakat edildiği görülür. Kûfe ekolünün, bazı konularda Basra ekolüne göre dilin mantığına daha uygun görüşlere sahip olduğunu düşünen er-Râcihî, eserde bazı konularda Kûfe ekolüne de muvafakat etmiştir.

Eser Arapça öğretimi açısından değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Dil öğretiminde uygulamanın ne kadar önemli olduğu bilinen bir husustur. Dil öğretimini hedef alan *et-Tatbîku'n-nahvî*'de de konu anlatımı esnasında gramer kurallarının anlaşılması için kullanılan örnek cümleler üzerinde, her kelimenin gramer açısından fonksiyonu ifade edilmiş, konuların sonunda öğrencinin öğrendiklerini uygulaması için alıştırmalar sunulmuştur.

⁹⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 262.

⁹⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 13.

Dil bilimcilerinin ifade ettiklerine göre, dil öğretiminde kullanılan dilin öğretilmesi son derece önemlidir. *et-Tatbîku'n-nahvî*'de de kullanılan dilin öğretilmesine önem verilmiş, dilde kullanılmayan konuların öğretilmesi gereksiz görülmüş ve bazı meseleler, dilde artık kullanılmadığı için eserde anlatılmamıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî, öğretici bir üslûp ile yazılmış, öğrencinin ilgisini canlı tutmak, sıkıcılığı önlemek için farklı anlatım yollarına başvurulmuştur.

Eserde öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeyene, amaca dönüklük, somutluk, ve aktiflik ilkesi gibi ilkelere uyulduğu ayrıca kitabın bir çok eğitim-öğretim kurumunda ders kitabı olarak okutulduğu tespit edilmiştir.

Bütün bu sonuçlar göz önüne alındığında, inceleme konumuz olan *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserin, Arapça öğretimi açısından son derece faydalı bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara 2005.

Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Ankara 1990.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el- Endelusî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l- 'Arab*, nşr. Receb Osmân Muhammed –Ramazân 'Abduttevvâb,Kâhire, 1418/1998.

_____, *Tefsîru'l-Bahri'l-muhît*, nşr. Adil Ahmed-Ali Muhammed-Zekeriyâ 'Abdulmecîd, Beyrut, 1413/1993.

el-Câmî, 'Aburrahman b. Ahmed, *el-Fevâi'du'd-diyâiyye*, şerh. Ali Muhammed Mustafa; Ahmed 'Azzû 'Înâye, Beyrut, 1430/2009.

el-Ezherî, Halid b. Abdillâh, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, (nşr. Muhammed Bâsıl Uyûni's-Sûd), Beyrut 1421/2000.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, Beyrut 2005.

el-Mahzûmî, Mehdî, *Medresetu Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti'l-luğati ve'n-nahv*, Mısır 1307/1958.

el-Mekkûdî, Abdurrahmân b. Ali el-Fâsî, *Şerhu'l-Mekkûdî ale'l-Elfiyye*, Beyrut 1422/1002.

el-Muberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdulkber, *el-Muktadab*, nşr. Muhammed Abulhâlık 'Udeyme, Kahire 1415/1993.

el-Ukberî, Abdullah b. el- Hüseyin, *Kîtâbu't-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. 'Abdurrahmân b. Süleyman el-'Useym'in, Beyrut 1406/1986.

er-Râcihî, Abduh, *Durûs fi Şurûhi'l-Elfiyye*, Beyrut 1980.

- _____, *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye fî kırâati'l-Kur'âniyye*, İskenderiye 1996.
- _____, *en-Nahvu'l-'Arabî ve 'd-dersu'l-hadis*, Beyrut 1978.
- _____, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut 1431/2010.
- _____, *fî't-Tatbîki'n-nahvî ve's-Sarfî*, İskenderiye 1992.
- er-Radî, Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiyye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, 1398/1973.
- es-Sabbân, Muhammed b. 'Ali, *Hâşiyetu's-sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, nşr. Tâhâ Abdurrauf Sa'id, tsz.
- es-Silsîli, Adullah Muhammed b. İsâ, *Şifâu'l-'alîl fî idâhi't-teshîl*, nşr. Şerif Abdullah Ali el-Huseynî el-Berekâtî, Mekke 1406/1986.
- es-Suyûtî, Celâluddîn, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi'l-Cem'u'l-Cevâmî'*, nşr. Ahmed Şemsuddîn, Beyrut 1998.
- et-Tantavî, Muhammed, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, Kahire 1412/1991.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Luma' fî'l-luğati'l-Arabiyye*, (al-mostafa.com internet sitesinden alınmıştır.)
- _____, *el-Hasâis, fî'l-luğa*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, 1371/1952.
- İbn Hişâm, Cemaluddin b. Yusuf el-Ensari, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatib, Kuveyt, 1421/2000.
- _____, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut 1979.
- İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Esrâru'n-nahv*, nşr. Ahmed Hasan Hâmid, Beyrut 1422/2002.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut 1422/2001.
- İbn Yaîş, Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufasssal*, nşr. Emil Bedi' Yakub, Beyrut 1422/2001.
- İbnu'l-Enbârî, Muhammed b. Ebî Sa'id, *el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf Beyne'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1407/1987.
- _____, *Esrâru'l-'Arabiyye*, (nşr. M. Hüseyin Şemsuddîn) Beyrut, 1418/1998.
- İbnu's-Serrâc, Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fî'n-nahv*, nşr. Abdülhüseyin el-Fetlî, Beyrut, 1417/ 1996 I, 420.
- Küçükahmet, Leyla, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara 2000.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr Ömer b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1996/1416.